

VU Research Portal

[Review of: W. Schlüsser E. Sturm (2007) Paul Tillich Leben Werk Wirkung]

Stoker, W.

published in

Nederlandsch theologisch tijdschrift
2009

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Stoker, W. (2009). [Review of: W. Schlüsser E. Sturm (2007) Paul Tillich Leben Werk Wirkung]. *Nederlandsch theologisch tijdschrift*, 63(3), 268-269.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

W.Schlüsser & E. Sturm, *Paul Tillich. Leben – Werk – Wirkung*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2007; 278pp. ISBN 978-3-534-16509-8

Voor wie een overzicht wil lezen van leven, werk en invloed van Paul Tillich is dit boek onmisbaar. Het is geschreven door twee kenners van Tillichs werk, de filosoof Werner Schüssler en de theoloog Erdmann Sturm. Het boek bestaat uit drie delen: 1. biografie (3-28); 2. het werk (29-211); 3. de invloed van Tillich (215-258). Een fraaie, beknopte biografie vormt het begin. Wat de beschrijving van het werk van Tillich betreft zijn er naast vele bekende onderdelen van diens theologie, aparte paragrafen over het protestantisme en het protestants principe, over de preken, over existentialisme, psychoanalyse, theologie van de genezing en over de interreligieuze dialoog. Wat Tillichs invloed betreft wordt hij vooral als een charismatische leraar getypeerd die eigenlijk geen echte wetenschapper is. Wij lezen over zijn late invloed in Duitsland, waarbij wordt gewezen op zijn invloed op de katholieke en protestantse godsdienstpiedagogie. Heel kort komt vervolgens Tillichs invloed aan de orde in de USA, de Franstalige landen, Italië, Latijns-Amerika, Rusland, Afrika en Azië (België en Nederland ontbreken!). De bundel wordt afgesloten met een overzicht van de katholieke en feministisch-theologische interpretaties van Tillich en diens betekenis voor de interreligieuze dialoog. Tillich verrast mij steeds weer door zijn inspirerende visie op tal van zaken. Zo was ik bij het lezen van dit boek getroffen door zijn discussie met de psychoanalyse en zijn eigen genezings-theologie. De auteurs schenken ruime aandacht aan Tillichs positie binnen het protestantisme en het begrip 'volkomen openbaring'. 'Volkomen is de openbaring die haar heilsweg ontkent' (148). De volkomen openbaring doet afstand van de eigen absoluutheidsclaim en bevestigt de andere religies voorzover ook zij afstand doen van hun absoluutheidsclaim. Dat levert nieuwe mogelijkheden op in de discussie met andere wereldreligies. Heel actueel blijft ook Tillichs protestantse principe. Het drukt de overwinning van de goddelijke Geest uit op de religie die steeds onder druk staat profaan of demonisch te worden (149). Het protestantse principe geeft zo ruimte om elke religie, ook de eigen religie, aan kritiek te onderwerpen voorzover ze gewelddadig is. Een minpunt van Tillichs theologie komt ook naar voren bij de bespreking van Tillich als veldprediker in de Eerste Wereldoorlog. Hij wilde de soldaten moed geven en troosten en roept ze op om zichzelf op te offeren. Door de heldendood zullen ze Christus gelijk worden. 'Het heilige, ware en volkomen offer is de heldendood'. 'Zoals de godsknecht bij Deuterojesaja moet ook Duitsland voor de zonden van anderen volken lijden' (203v). Terecht merken de auteurs op dat Tillich hier het gevaar loopt apologeet van de oorlog te zijn. Is Tillich hier nooit op teruggekomen? Op zich had de kunsttheologie meer aandacht kunnen krijgen. Dat gebeurt nu alleen met slechts twee bladzijden onder het kopje cultuurtheologie. Over de invloed van zijn kunsttheologie wordt niets gezegd. De auteurs zijn schaars met hun commentaar behalve bij het symboolbegrip. Tillichs belangrijke bijdrage aan de theologie is het symboolbegrip, waarbij de auteurs de kanttekening maken dat deze thans opnieuw geformuleerd wordt in de zin van de semiotische religietheorie van C.S. Peirce. Een vergelijkbaar commentaar zou op zijn plaats zijn geweest bij Tillichs correlatiemethode, omdat die thans voor sommigen ter discussie

staat. Lieven Boeve schrijft in zijn *God onderbreekt de geschiedenis* (47-53) over het einde van de correlatiemethode waarbij hij naast Schillebeeckx ook Tillich noemt. Is de correlatiemethode passé? Een rijk boek. In de volgende editie moet zeker iets komen over de verwerking van Tillichs theologie in Nederland, alsook iets over Tillichs invloed op de theologische esthetiek.

591 woorden

Wessel Stoker